

Christian Colbjørnsen, hans Liv og Gerning.

Tale holdt i Det kgl. danske Landhusholdningsselskab
paa Hundreedaarsdagen efter hans Død den 17. December 1914.
Af Redaktør *Anton Bing*.

Den ledende Præsident, Lensgreve *F. Moltke*, aabnede Mødet med at udtale følgende: Det er i Dag 100 Aar siden, at *Chr. Colbjørnsen* afgik ved Døden. I Følge Selskabets Stilling som Landets ældste Landbrugsorganisation, hvis Præsident *Colbjørnsen* var fra 1788—1794, har vi ønsket paa denne Dag at hædre hans Minde. Det var os om at gøre, at det blev en Mand af Landbrugets Midte, der ved denne Lejlighed førte Ordet, og vi har derfor rettet en Henvendelse til Redaktør *Anton Bing* om at paa tage sig dette Hverv, og han har velvilligt imødekommet vor Opfordring.

Jeg skal dermed give Ordet til Hr. Redaktør *Bing*.

Den 23. Februar 1815 afholdtes der et Møde i Det kgl. danske Landhusholdningsselskab — netop i den samme Sal, hvor vi nu er forsamlede. Det var da halvtredie Maa ned siden, at *Christian Colbjørnsen* var afgaaet ved Døden, og i sin Mindetale over ham udtalte Selskabets daværende Præsident, den højtfortjente *Jonas Collin*, følgende Ord:

»Hvad du har virket for den danske Agerdyrker og derved for Grundvolden til vort Fødelands Velstand: dansk

Agerdyrkning, det skal blive bevaret i taknemlig Erindring, saalænge Ploven føres over danske Sletter!«

Tiden har ikke gjort disse Ord til Skamme. Hvad der end siden har optaget Sindene, i Medgangs og Modgangs Dage, har danske Mænd bestandig set tilbage paa hin Periode i vort Folks Historie som en fredlyst Plet, hvorom alle har samlet sig i Taknemlighed og Beundring. Ikke saaledes at forstaa, at det hele Folk i Enighed og Samdrægtighed gik til Løsning af en paatrængende Opgave; der var en langvarig og hidsig Kamp at bestaa for at opnaa de ønskede Resultater. Vel ikke en Kamp, hvor der flød Blod, men en Kamp, hvor modstridende Interesser og Anskuelser satte Lidenskaben voldsomt i Bevægelse paa begge Sider, en Kamp, hvor det figurlig talt gjaldt Liv eller Død, baade fordi det sunde Liv i Samfundet her gjorde sin Ret gældende, og fordi de ledende Mænd satte hele deres Personlighed ind paa at føre Kampen til Ende.

Og det, der kaster en særlig Glans over hine Dage, det skyldes dette, at det ikke var en enkelt Klasse eller et enkelt Samfundslag, der rejste sig for at erhverve en Ret, man hidtil havde forholdt det. Det var Repræsentanter for andre Samfundsklasser, for Adel og Borgerskab, der førte an i Kampen for Bondestandens Frigørelse — og blandt disse Mænd indtog *Chr. Colbjørnsen* sin Plads i første Række.

Naar Præsidiet da har ønsket, at vi her i vort Selskab, hvis Præsident Colbjørnsen var i 6 Aar (1788—1794), paa Hundredaarsdagen efter hans Død skulde drage Minderne frem om hans Liv og Gerning, og har overdraget mig at føre Ordet, saa har jeg paataget mig det under den Forstaaelse, at det her ikke gjaldt at kaste et nyt historisk Lys over Tiden og Personligheden, hvad jeg ikke kunde paatage mig, men at vi skulde søge i Fællesskab at genopleve i Erindringen, hvad der forhen er fortalt om Colbjørnsens Liv og Arbejde i Samfundets Tjeneste.

Men for at dette kan forstaaes, maa jeg, ganske løst skitseret, give et Udsyn over Tilstanden i Landboforhol-

dene, saaledes som de forelaa, forinden Colbjørnsen optraadte paa Arenaen.

De Ord af Jonas Collin, som jeg før citerede, om Agerdyrkningen som Grundvolden for Landets Velstand, var ikke en ny Tanke, han udkastede. Gennem hele det 18. Aarhundrede indtager Lndboforholdene en vigtig Plads i Regeringernes Overvejelser — allerede Frederik IV's Ophævelse af Vornedskabet i Begyndelsen af Aarhundredet vidner jo derom — og hos Forfattere, der behandler landøkonomiske og nationaløkonomiske Emner. Man havde Blikket aabent for Landbrugets Betydning og at det trængte til at fremhjælpes. Men i Valget af Midlerne famlede man, og der, hvor Brøsten var størst, turde man ikke gribe kraftigt ind. Gamle Fordomme og gamle Rettigheder stillede sig imod.

Landbrugets mislige Stilling var af dobbelt Art: Et forældet Landbrugssystem og den sociale Fordeling af Rettigheder og Pligter indenfor Landbostanden.

Jeg skal ikke her dvæle ved det første Punkt: Fællesskabet og Trevangsbruget og hvilken Hemske dette System lagde paa Udviklingen i Tidens Løb. Til Trods for Lovgivningen om Udskiftningen og dygtige Godsejeres Bestræbelser blev det et stort og bekosteligt Arbejde at rykke den gamle danske Landsby op med Rode.

Medens det vel kan siges, at paa dette Punkt var Interesserne fælles, stillede Sagen sig helt anderledes med Hensyn til Forholdet mellem Herremand og Bonde. Efterhaanden sam Tiden skred frem, havde dette udviklet sig til et Husbondforhold, hvor Grænserne for Herremandens Ret over Bonden var flydende. Ihvorvel man ikke kan være blind for at Tilstanden oprindelig var opstaaet af visse fælles agrariske og sociale Interesser, gjorde dog i Tidens Løb den Stærkeres Ret sig her i høj Grad gældende, men som altid i slige Tilfælde begrundet i Nødvendigheden: Nødvendigheden i at erholde den for de store Gaarde fornødne Arbejdskraft, Nødvendigheden i at

have Folk til at overtage de fæsteledige Gaarde, og Nødvendigheden i at sætte Godserne i Stand til at kunne opfylde den Pligt, som paahvilede dem, at stille Mandskab til Landmilitisen.

Vi kender alle de Byrder, som disse »Nødvendigheder« lagde paa Bonden:

Hoveriet, der blev mere og mere ubestemt og udvidet, efterhaanden som Herregaardsjorderne øgedes og Driften forbedredes;

Tiendens Opkrævning i Kærven;

Overtagelse af Fæstegaardene uden Syn, og

Herremanden som Skifteforvalter i Bondens Bo, med en sædvansmæssig Ret til selv at indsætte Vurderingsmænd over Gaardens Tilstand ved Afleveringen; og

Straffemidlerne mod genstridige Bønder: Træhesten, Halsjernet og Hundehullet, hvortil Ordene i Danske Lov og Fæstebrevet om »Hørighed og Lydighed« mod Husbonden gav en formentlig Ret — alt maatte virke som en Tyngde, en Underkuelse af Landets talrigste Stand.

Men mest virkede Stavnsbaandet hertil. Jeg skal ikke gennemgaa dets Historie i dets Udvikling, kun minde om, at i dets strengeste Form var Bonden bundet til det Gods, paa hvilket han var født, fra det 4. Aar til det 40. Aar, og ingen Landsoldat maatte nedsætte sig andet Steds end paa det Gods, fra hvilket han var udskrevet, og paa dette skulde han være pligtig at fæste Gaard.

Hvad disse Forhold førte til af Misbrug, af Handel med Bønder som Godsets Inventar, af Trusler og Overgreb fra Godsets underordnede Tjenestemænd, Ridefoged og Ladefoged, derom foreligger der talrige Vidnesbyrd.

Det havde ikke manglet paa Arbejde for at bringe en bedre Tilstand til Veje. Der gik i det 18. Aarhundrede en ny Aandsstrømning henover Europa, der optog til Drøftelse Samfundsforholdene og Menneskets Stilling og Rettigheder indenfor disse. Statsmændene og de intelligente Kredse i Landene lyttede til den nye Lære, og gen-

nem Litteraturen og de Mænd, der havde foretaget Studierejser i Udlandet, naaede den ind over Danmarks Grænser.

Allerede før den Tid havde *Arent Berntsen* midt i det 17. Aarhundrede i sit Værk »Danmarckis og Norgis fructbar Herlighed« klaget over Hoveriet og Vornedskabet, og op gennem Tiden optræder Forfattere, der henvender Opmærksomheden paa Trangen til Reform. I det af *Adam Gottlob Moltke*, den første Lensgreve til Bregentved, i Midten af det 18. Aarhundrede grundlagte Tidsskrift »Danmarks og Norges økonomiske Magasin« tages Spørgsmaalene op, endvidere kan nævnes *Frederik Lützens* »Økonomiske Tanker til højere Eftertanke«, *Jens Schelderpup Sneedorfs* »Den patriotiske Tilskuer«, og den bekendte *Oeder*, Stifteren af *Flora Danica*, gør sig i et paa en Gang frisindet og besindigt Skrift til Talsmand for at give Bonden fuld borgerlig Frihed og Ejendom af den Jord, han dyrker.

Senere, i Aarhundredets sidste Fjerdedel, opstaar der en Rigmom, man kunde næsten sige en Syndflod af større og mindre Skrifter for og imod indgribende Reform, der i de intelligente Kredse forbereder Stemningen og gør Landbosagen til Dagens Spørgsmaal.

Og fra Litteraturen gik visse af Reformerne over til Udførelse i Praksis; oplyste og fremsynte Godsejere gav Eksemplet. Der var *Grev Stolberg* som Administrator for Enkedronningen *Sofie Magdalenes* Gods paa *Hørsholm*, den ældre *Bernstorff*, der klogt og rationelt omskaber Bøndernes Vilkaar paa sit Gods, lige som ogsaa *Grev A. G. Moltke* her maa nævnes som Foregangsmand ved sine dygtige Foranstaltninger paa *Bregentved*. Og ikke faa humane Godsejere fulgte Eksemplet. Men fra Regeringens Side holdt man sig ængstelig tilbage. Vel fortolkede Generalprokuroren *Henrik Stampe Lovene* i Humanitetens Aand under *Frederik V* og *Christian VII*, og forskellige Kommissioner og Forordninger søgte at begrænse det ubestemte Hoveri, men Frygten for at svække Godsejerne til Statens Skade og for at Bondens Frigørelse skulde

afstedkomme et Kaos, der berøvede Landbruget sin Arbejdskraft og Hæren sine Soldater, holdt den tilbage.

Men uden Love og Regler og en kraftig Regering til at gennemføre saadanne, var Sagen haabløs.

Da kom endelig Forløsningens Time. Den Dag — den 14. April 1784 — da den 16-aarige Kronprins Frederik første Gang tog Sæde i Statsraadet og efter en forud lagt Plan forelagde sin sindssyge Fader til Underskrift en Forandring af Statsraadets Sammensætning, den Dag lysnede det for den danske Bondestand. Den ny Tid var indledet.

Den betydeligste Mand i det nye Ministerium var *Andreas Peter Bernstorff*. Han vendte efter 4 Aars Forløb atter tilbage til Danmark, og alle saa hen til ham, hvis Statsmandsevner, ædle og humane Sind og retsindige Karakter alt tidligere havde skaffet ham en sjælden Popularitet. Som Udenrigsminister maatte han vel ved hele dette indenrigske Foretagende komme til at staa noget i Baggrunden, men det var Reformvennerne en uvurderlig Støtte at vide ham paa deres Side, og i Statsraadet blev han deres trofaste Talsmand.

Den Mand, hvis Navn svæver paa alles Læber, naar Talen er om Landboreformerne, er *Christian Ditlev Reventlow*, Lensgreven til Pederstrup og Christianssæde. Han havde været virksom ved de hemmelige Forhandlinger, der førte til Regeringsforandringen og Bernstorffs Tilbagekaldelse, og derved vundet Kronprinsens Tillid; og i August 1784 bliver han udnævnt til 1. Deputeret i Rente-kammeret, det Ministerium, hvorunder Landbosagerne væsentlig sorterede. Besjælet af den nye Tids humane Ideer og en frejdig Tro paa deres Gennemførelse, udrustet med en kraftig Vilje og et udmærket Administrationstalent, men ogsaa med klog Besindighed, skred han til Værket. Og med et lykkeligt Blik valgte han til sin Medarbejder *Juristen Chr. Colbjørnsen*.

En ualmindelig Livsbane havde denne Mand allerede gennemskredet. Han var født i Norge paa Sorum Gaard i Christians Amt den 29. Januar 1749 og hørte til en anset

Slægt. Blandt hans Aner kan nævnes hans Farfaders Søster, den bekendte Præstekone Anna Colbjørnsdatter, der viste sit Mod og sin Snildhed under Carl XII's Indfald i Norge 1716. Han kom i sit 9. Aar i Christiania Latin-skole, og da Faderen, der var Regimentskvartermester, døde i Holsten 1761, tog en Slægtning, *Amtmand Chr. Petersen* sig af ham, og holdt ham i Latinskolen nogle Aar. Da Amtmanden forflyttedes til Bergen, tog han Dren-gen med sig, gav ham Lejlighed til at deltage i Embeds-forretningerne paa sit Kontor, og lod ham samtidig fort-sætte sine Studier. Omkring Aaret 1771 drager Colbjørn-sen til København og tager i Juli 1773 Studentereksamen; to Dage efter bliver han juridisk Kandidat, og endnu i November s. A. modtager han Bestalling som Højesterets-advokat. I Sandhed! Befordringen maa have gaaet lettere for sig i hine Dage end i vore. Det er dog rimeligt, at hans 5 Aar ældre Broder, *Jacob Edvard Colbjørnsen*, der var en udmærket Jurist, har bistaaet ham ved Studiet og banet Vejen for ham. Denne Broder var iøvrigt ogsaa blevet Højesteretsadvokat i samme Aar, som han var blevet juri-disk Kandidat, men havde i 1772 omskiftet denne Stilling med Professoratet i Lovkyndighed ved Københavns Uni-versitet; muligt at han har søgt at holde Pladsen aaben for Broderen.

Colbjørnsen vinder hurtigt Anseelse og Yndest som Advokat; hans gode Uddannelse som praktisk Jurist paa Amtmandskontoret i Norge kommer ham her til Nytte, men navnlig hans sjældne Begavelse og Dygtighed. Han besad et skarpt juridisk Hoved og en Veltalenhed, der vekslede fra svulmende Patos til bidende Spot; dertil en udviklet Retssans og en ærlig Vilje til at kæmpe for Ret-ten. — Lad os høre, hvorledes en af hans Samtidige, *K. L. Rahbek*, udtaler sig om ham:

»Han var lige Mester i Epigrammet og Panegyrikken, lige øvet i at svinge Lynstraalen og slynge Blomsterkranse« — og et andet Sted kalder han ham: »Demosthenes Col-bjørnsen med den Gracchus-Ild, det mirabeauske Vid,

den demostheniske Veltalenhed, den mangesidige Sagkyn-
dighed, den Normandsiver for Frihed og Ret.«

Der er under denne gammeldags Form virkelig givet en rammende Karakteristik af Colbjørnsens mangesidige Personlighed.

Thi paa ham havde Tidsaanden sat sit Præg, den Aand, der skulde føre til det store Gennembrud: den franske Revolution. Han nærrede en levende Begejstring for Frihedens Sag og for Anerkendelsen af Menneskets naturlige Rettigheder i Borgersamfundet, og han var en svoren Fjende af al Standsulighed. Med hans ildfulde Karakter og til Tider store Voldsomhed i Angrebet, kunde jeg vel tænke mig ham — om han havde levet under en sydligere Breddegrad — springe op paa en Stol i Palais Royal's Have og som en anden *Danton* kalde Borgerne til Kamp mod Tyranniet. Nu levede han under en nordligere, en køligere Breddegrad, og hans Begejstring tog en anden Retning. Ikke mod Enevælden vendte han sine Vaaben, men mod de Forrettigheder og Misbrug, der havde optaarnet sig under denne. Aristokrati og Lenstyranni vilde han til Livs — borgerlig Frihed og lige Ret for alle under den saakaldte »oplyste Enevælde«, det var det Ideal, der fore-
svævede ham.

Jeg har nævnt, at han tidlig gjorde Carrière som Advokat, og den bragte ham rigelige Indtægter. *Aug. Hennings*, en frisindet Embedsmand, der stod den Bernstorff'ske Kreds nær, angiver den ved Midten af 1780'erne til 10,000 Rdl., et Beløb, der paa hin Tid betød mere end nu. I Regeringskredsene faar man Øje for hans Dygtighed, han kommer i »Rangen«, bliver 1776 Justitsraad og udnævnes i 1780 til Kammeradvokat, Rentekamrets Retskonsulent og Sagfører.

Men et svageligt Helbred og et nervøst, febrilsk Temperament slider paa hans Kræfter. Allerede 1778 indgiver han en Ansøgning om at maatte komme i Betragtning, naar et Amtmandsembede i Norge bliver ledigt, og han anfører i denne, at hans Helbred forbyder ham at fort-

sætte som Advokat, da den Bevægelse, hans Blod sattes i »saa ofte jeg taler offentlig, forøger min Gigtsvagthed, saa at jeg daglig, efter at have talt i Højesteret, maa udstaa de bitreste Smerter«. Dette har vel ogsaa fremkaldt hos ham det pirrelige Sind, der var ham egen; han taalte ikke gerne Modsigelse eller Modstand, og han havde vanskeligt ved at underordne sig, hvad enten det gjaldt hans Overordnede i Kollegiet eller Justitiarius i Højesteret. Allerede Aaret efter sin Ansættelse søger han Afsked som Kammeradvokat, men Rentekamret vilde ikke slippe ham, og Ansøgningen blev afslaaet i de mest smigrende og anerkendende Udtryk. Men 1785 kom det til et Brud med Højesteret. I en Retssag, som Colbjørnsen havde ført for Kammeret, havde Højesteret tilkendt ham et Salær, som han fandt at være for ringe, og han klagede derover til Kammeret i Udtryk, der var temmelig nærgaaende for Højesteret. Sagen blev forelagt for Cancelliet, det daværende Justitsministerium, der æskede en Erklæring af Justitiarius *v. Osten*. Denne, der ikke var Colbjørnsen god, viste Klagen skarpt tilbage og krævede, at der skredes alvorligt ind mod Colbjørnsen. Sagen endte imidlertid med, at Colbjørnsen ved en kgl. Resolution af 25. Maj 1785 fik en meget mild Irettesættelse.

Men nu var Maalet fuldt for Colbjørnsen, han nedlagde sin Advokatur og søgte Afsked som Kammeradvokat, der blev ham bevilget 28. September 1785 i meget naadige Udtryk. Han forlader derefter Hovedstaden og bosætter sig paa en Bondegaard, han ejede i Nærum.

Men faa Maaneder tidligere havde han faaet Lejlighed til at udføre et Arbejde, der viste, i hvor høj Grad hans Anskuelse om Landboreformerne stemmede overens med dem, der gærede i Tiden.

Til Rentekamret var der i 1783 indkommet et Forslag fra en Herredsfoged *Biering* i Viborg, der gik ud paa, at Taksationsmændene ved Dødsboer over Fæstebønder burde udtages af Retsbetjentene og ikke som hidtil af den Godsejer, paa hvis Gods den Afdøde havde været Fæster,

og som selv kunde have Krav i Boet, for hvilket han iøvrigt var Skifteforvalter. Da Sagens Løsning kunde komme til at berøre hele Retsforholdet mellem Godsejer og Fæster, og Rentekammeret intet havde imod at give den en videre Udstrækning, blev Sagen forelagt Amtmændene, og da de indkomne Besvarelser faldt forskelligt ud, indhentede man Betænkninger fra Generalprokurøren *O. L. Bang* og Kammeradvokaten *Chr. Colbjørnsen*. I alt væsentlig faldt disse Betænkninger sammen, men Colbjørnsens er sikrere, fastere, man kunde sige mere aggressiv. Det er, som om han her ruster sig til det Arbejde, han siden skulde komme til at udføre.

Han kaster sig straks, uden Datidens stilistiske Omsvøb, *in medias res* og begynder sin Promemoria saaledes:

»Blandt de ved Misbrug indførte Uordner, der bidrager til at gøre Fæstebøndernes Kaar beklagelige, er unægtelig den Omgangsmåde, der i Almindelighed over det ganske Land har været brugt i Henseende til Bestemmelsen af Bygninges Fælds og Besætnings Godtgørelse, naar en Fæster enten formedelst Dødsfald eller andre Aarsager forlader den i Fæste hafte Gaard. I dette Tilfælde er Husbonden selv den, der middelbar bestemmer Godtgørelsen, efterdi han lader samme fastsætte ved Personer, som han selv dertil udmelder og som ofte bestaar af hans egne Tjenere, hvilke sjælden eller aldrig beediger deres Forretninger; og umiddelbar er han paa een Gang, naar denne Godtgørelse skal fordres i en Bondes Stervbo, baade Creditor og Dommer, idet han ifølge Danske Lov er den kompetente Skifteforvalter og altsaa den, der ifølge samme Lov paakender baade enhver Fordrings Gyldighed og Fortrinsret, ifald samme enten af Arvingerne eller Medcreditorerne blev modsagt. Den sidste af disse Rettigheder er hjemlet ved Lov; men den første derimod er et Middel til Undertrykkelse, som fra gammel Tid af har været indført ved Misbrug og derefter ved bestandig Udøvelse er bleven en Vedtægt, der har taget Sæde ved Siden af Loven«. Han erkender, at denne Sædvane, endskønt den er almindelig

indført, dog ikke af alle er bleven misbrugt, mange udmærkede Godsejere har vist sig som Fædre mod deres egne Godsers Beboere. »Imidlertid«, fortsætter han, »er det dog ustridigt, at Fæstebøndernes Vilkaar er altfor usikre, naar de ingen anden Beskærmelse har imod Forurettelser af deres Jorddrotter end disses Tænkemaade; thi endog de, der er saa lykkelige at have de bedste Herskaber, maa dog altid leve i Uvished om deres egen og deres Børns tilkommende Skæbne, naar Godset engang kommer i en anden Ejermands Haand. Fæstebøndernes Rettigheder bør altsaa bestemmes ved en Lov og denne maa, naar den skal beskytte en ringe Stand mod en mægtigere, gives en saadan Styrke og Fasthed, at den sidste ikke, ved sin Vælde og hins Svaghed, skal kunne rokke den eller hindre dens alvorlige Haandhævelse«.

Og nu fremsætter han Fordringer om en Retsstilling for Bonden, der skulde faa Indflydelse paa hele den senere Udvikling.

Det var i Marts Maaned 1785, at Colbjørnsen afgav denne Betænkning, og som jeg har nævnt, faar han i September s. A. sin Ansøgning om Afsked som Kammeradvokat bevilget og trækker sig ud af al offentlig Virksomhed. Men det var kun kort Tid, han skulde faa Lov at nyde sit Otium paa Bondegaarden i Nærum. Den tidligere omtalte Aug. Hennings siger i nogle utrykte Optegnelser: »Her besøgte Grev Reventlow ham ofte og drog ham derfra ind i Sager, der ikke hørte til hans Fag«.

Vi kan ikke være i Tvivl om, af hvilken Beskaffenhed disse »Sager« var. Reventlow var paa dette Tidspunkt i fuld Gang med Gennemførelsen af sine Reformplaner. Han var i August 1784 bleven 1. Deputeret i Rentekammeret og allerede i November s. A. havde han hos Kronprinsen udvirket Nedsættelsen af den saakaldte »lille Landbokommission«, der havde til Opgave at gøre Forslag om Forbedring af Vilkaarene for Fæstebønder og Husmænd paa Krongodset paa Frederiksborg og Kronborg Amter.

Men han stiledede videre ud, og gjort dristig af sit første Held, benyttede han Lejligheden under et Referat hos Kronprinsen i Begyndelsen af Juli 1786 til at give en Fremstilling af hele den ulykkelige Tilstand, der herskede i Landboforholdene, men ogsaa af de Vanskeligheder, en Reform paa dette Omraade vilde møde. Da indgav en lykkelig Inspiration den 18aarige Fyrste hine Ord, der siden blev landskendte: »Jeg synes, at man i en saa vigtig Sag, hvorpaa Landets Vel beror, ikke bør tabe nogen Dag. Kan man ikke begynde derpaa i Morgen ligesaa godt som i Overmorgen!« Man maa sætte sig tilbage i Tiden for at forstaa, hvilken Betydning et saadant Ord af den regerende Fyrste havde. Datidens Reformvenner forstod det. Da Reventlow i sin overstrømmende Glæde ilede til Bernstorff for at meddele ham Budskabet, udbrod denne: »Jeg erkender heri et Vink af Forsynet, der vaager over Danmark. Jeg vilde maaske have betænkt mig, om man ikke maatte vente et Par Aar endnu, men da Kronprinsen selv er bestemt, saa tør vi haabe alt!«

Lad os et Øjeblik vende vore Øjne mod det Barneportræt, der smykker denne Sal, og som Kronprins Frederik selv — eller vel andre paa hans Vegne — har skænket vort Selskab i 1776. I 64 Aar var han dette Selskabs Patron eller Beskytter, i 55 Aar styrede han Land og Rige. Man siger jo, at een fortjenstfuld Gerning i en Konges Liv dækker over mange Fejl og Misgreb. Saa meget er vist, at alle danske Landmænd — være sig Godsejer eller Bonde — bestandig vil mindes Kong Frederik den Sjette for det Lod, han i sin Ungdoms Dage kastede i Vægtskaalen for Bondens Sag.

Og Reventlow smedede, medens Jernet var varmt; faa Dage efter forelaa den af ham forfattede Indstilling fra Rentekammeret om Nedsættelsen af en Landbokommission og den 25. August 1786 udstedtes den kgl. Resolution, der opretter denne, den saakaldte »s t o r e L a n d b o k o m m i s s i o n«. Den bestod af 16 Medlemmer, og

blandt disse var Colbjørnsen, der tillige skulde fungere som Kommissionens Sekretær.

Kun med Ængstelighed paatog han sig dette Hverv; under Indtrykket af Arbejdets Vanskelighed og det store Ansvar, der vilde komme til at hvile paa ham, gik han i sin nervøse Uro — som han selv udtrykker sig — »til Danmarks og Retfærdigheds Ven, den vise Bernstorff« for at formaa denne til at bede Kronprinsen om at fritage ham for Hvervet, men saa store var baade Bernstorffs og Reventlows Forventninger til ham, at hans Gang var for-gæves.

Der var vel heller ingen, der var bedre egnet til denne Stilling end Colbjørnsen. Han besad en luende Tro paa Frigørelsens Nødvendighed og Retfærdighed, en Skarp-sindighed og Veltalenhed til at forsvare sin Sag og afvæbne Modstanderne og dertil Juristens Evne til at fremdrage Retsstandpunktet og formulere Indstillingerne. Han fik fuldt Brug for disse Egenskaber, thi Kommissionen var saa retfærdigt sammensat, at den talte baade Venner og Modstandere af gennemgribende Reformere blandt sine Medlemmer.

Det blev i det kgl. Commissorium om Kommissionens Nedsættelse bestemt, at dens Forhandlinger skulde »ved Trykken bekendtgøres«. Dette skete ogsaa saaledes, og man finder i de to Bind, der udkom, alle de skriftlige og trykte Indlæg i Sagerne; men om den mundtlige Forhandling foreligger der kun en kort Protokollation om, hvad der er forelagt og vedtaget paa Møderne. Det vilde have været værdifuldt, om man havde kunnet følge Colbjørnsens Deltagelse i den mundtlige Debat; alt taler for, at hans Indflydelse ogsaa her har været betydelig. I et Strids-skrift, der udkom efter Stavnsbaandets Løsning, udtaler en af hans Modstandere, at man godt vidste, hvorledes det var gaaet til i Kommissionen, idet Medlemmerne kun havde Valget mellem at følge Colbjørnsens Meninger eller holde sig borte fra Forhandlingerne. Naar man ser, hvorledes han i de trykte Indlæg behandler en Modstander,

kan man nok finde Bekræftelse paa denne Udtalelse.

Et af Kommissionens Medlemmer, Justitsraad, Godsejer *Qvistgaard* til Gerdrup, havde afgivet en Betænkning, hvori han skarpt imødegaar de af Colbjørnsen fremsatte Betragtninger, der laa til Grund for Forhandlingen. Colbjørnsen leverer nu et Modindlæg, der har Næb og Klør. Her en lille Prøve:

»Hr. Justitsraad *Qvistgaard* siger: at saa længe Bondernes Forfatning er saadan, at de ikke kan lægge saa meget til bedste, at de deraf kan ernære sig selv og sine i deres Alderdom, (og dette haaber Hr. Justitsraaden, at Bonden ikke i lang Tid skal kunne opnaa) bør de, til Fordel for dem selv, for Landet og Regeringen (ikke til Fordel for Godsejerne) forblive paa Godset t i l d e r e s D ø d s d a g.

Her har da Bondestanden sin Dom beskrevet under Hr. Justitsraad *Qvistgaards* Haand. Den danske Bonde skal være stavnbunden t i l s i n D ø d s d a g. Efter den Tid gør Hr. Justitsraaden ingen Fordring paa ham; han har altsaa Frihed til at lade sig begrave udenfor Godset, naar han først har bevist, at han er rigtig død; og foruden denne Frihed, fra hans Dødsdag at regne, giver Hr. Justitsraaden endnu Haab om, at naar Bondestanden kommer til at bestaa af Kapitalister, der kan lægge saa meget op, at de i Alderdommen kan ernære baade sig selv og sine (hvilket vist kan ventes under Vornedskabets milde Scepter), kan de dog i levende Live vente at faa mere Frihed, end de nu have.

Hr. Justitsraaden er alt for oplyst for at kunne sige, uden i Skemt: at det var rimeligt, Bondestanden i Danmark, som stavnbunden, kunde i Almindelighed blive formuende«.

Kommissionen holdt sit første Møde den 18. September 1786, og paa dette fremlægges de tidligere nævnte Betænkninger af Bang og Colbjørnsen og endvidere en Promemoria, forfattet af Colbjørnsen, der indeholdt en Oversigt over de Sager, der først og fremmest burde be-

handles, og som dannede Grundlaget for det første Afsnit af Kommissionens Forhandlinger.

Det gjaldt i første Række Ordningen af Fæstebondens retslige Stilling ligoverfor Godsejeren, hvorom der førtes en indgaaende Forhandling. Fra forskellige af Kommissionens Medlemmer afgaves der dygtige Indlæg, men det var dog Colbjørnsens Forslag, der i det væsentlige slog igennem, ligesom han forfattede Kommissionens Indstilling, hvis enkelte Punkter ordret gik over i Forordningen af 8. Juni 1787.

Det var hin berømte Lov, der bl. a. fastslog

lovlig Synsforretning af uvildige Mænd ved en Fæstegaards Overtagelse og Fratrædelse og Bestemmelser om den Besætning og Forsyning, der skulde overleveres med Gaarden;

der forbød Godsejeren paa egen Haand at sætte Bonden fra Gaarden eller som Skifteforvalter i hans Dødsbo at paakende sine egne Krav i dette;

og der anordnede, hvad der skulde forstaas ved »Hørrighed og Lydighed«, idet det samtidigt blev aldeles forbudt Godsejeren paa egen Haand at lade Bønderne straffe med Træhesten, Halsjernet, det saakaldte Fængsel i Hullet o. desl.

Det andet store Lovværk, som Kommissionen havde til Opgave at behandle, var Ophævelsen af Stavnssbaandet. Til selve Ordningen af de herhen hørende Bestemmelser har han maaske ikke været i den Grad medvirkende, som ved den først omtalte Lov; flere af Kommissionens Medlemmer ydede her deres fortræffelige Bidrag, og Reventlow gennemarbejdede de forskellige Forslag til et organisk Hele. Colbjørnsens Fortjeneste her er hans Hævdelse af Retsstandpunktet gennem alle Forhandlingerne og den glimrende affattede Indstilling, hvor han kraftigt og veltalende lægger Sagen frem, og af hvilken man ret lærer hans Syn paa Samfundsforholdene og hans ejendommelige Egenskaber at kende. Jeg kommer derfor til at dvæle noget udførligere ved denne.

Han begynder med at give en historisk Oversigt over Bondestandens Vilkaar ligefra »Alderdommen«, som han med en Germanisme kalder Oldtiden, til den sidste Forordning om Stavnsbaandet under Christian VI. Han skildrer helt igennem med mørke Farver, men nu bryder Harmen løs:

»Denne Anordning, ved hvilken den sidste Levning af Bondestandens Frihed blev opofret, er udstedt igennem det forrige Land-Økonomi- og Commerce-Collegium. Den har ikke engang laant sit Skin fra Landmilitievæsenet. Lens-Herredømmet havde allerede gjort saadan Fremgang, at det turde opløfte sit Hoved og vise sig i sin egen Skikkelse.

Aarsagen til denne Forordning anføres i dens Indledning at have været en almindelig Kvægsyge i Danmark. Dens Hensigt skulde være at lette og understøtte Landmanden i de besværlige Tider, som dette Uheld havde foraarsaget. Den handler i Almindelighed om Skatters Eftergivelse, toldfri Indførsel af Kreaturer fra fremmede Stæder og Forbud paa at udføre Huder, Heste og Køer af Riget m. v. Og midt iblandt disse Bestemmelser, allernaadigste Konge! finder man det Baand, som hæfter Bønderne til Godset indtil deres Dødsdag.

Han fortsætter med at fremstille de senere tilkomne Bestemmelser og gaar dernæst over til at vise, hvad der taler mod Stavnsbaandet:

»Det kommer ikke overens med Regeringsformen«, er det første Punkt, han fremhæver; og han begrundet det med, at Stavnsbaandet skyder et Led ind mellem Kongen og en Del af hans Undersaatter: »Godsejeren er Undersaat ligesaa vel som de, der behor hans Grund; denne er hans Ejendom, men hine er hans Medborgere«.

Dernæst gør han gældende, at Stavnsbaandet er skadeligt for Landets Forsvarsvæsen, hvilket han begrundet dermed: »at de bedste og dueligste

Folk kan undrages fra Krigstjenesten; denne bliver forhadet og Rekrutteringen usikker«.

Og endelig: »Stavnbaandet er skadeligt for Bondestændens moralske og politiske Forfatning. Thi naar man sammenholder den Stavnbundnes Tilstand med den frie Borgers og vejer begges moralske Bevæg-Aarsager til at tænke og handle, saa bliver det indlysende, at hin ikke i saa høj Grad som denne kan elske sit Fædreland, fordi det er tillukt for ham; ikke saa fuldkommen føle sine undersaatlige Pligter imod Regenten, fordi han er underkastet Jorddrottens umiddelbare Herredom; ikke have det samme kække Mod, fordi han er født i Baand og opdragen i Undertrykkelse; ikke besidde saa megen Vindskibelighed, fordi baade hans Evner og hans Villie er indskrænkede. — —

— — Dersom vi ikke har fejlet i de foranførte Slutninger; dersom de er byggede paa Fornuft og stadfæstede ved Erfaring; og dersom det er en uryggelig Sandhed, at den offentlige Lyksalighed ikke kan bestaa uden ved borgerlig Frihed, saa kan det ikke sættes i Tvivl, at det bliver højst nødvendigt, at Bondestanden løses fra Stavnsbaandet til Godserne, og at Grænserne for det unge Mandskabs og de indrullerede Soldaters Opholdssteder gives saa megen Udvidelse, som Forsvarsvæsenet kan taale, indtil de har udtjent, da det siden bør være dem tilladt, som frie Borgere, at nedsætte dem og søge Levebrød, hvor de finder det fordelagtigst i Landet.

Krigstjenesten bliver da en personlig og undersaatlig Pligt for enhver af Bondestanden, som har Evner til at opfylde den. Jorddrotternes vilkaarlige Magt over Mandskabet vil ophøre; den almindelige Ulyst til Krigstjenesten forsvinde, Folkeformerelsen tiltage og Arbejdsomhed oplyses. Den skal da ikke længer være ringeagtet, den Stand, hvis arbejdende Hænder underholder og forsværer Staten. Fædrelandet skal alle Vegne med aabne Arme imodtage dets frigjorte Sønner i sit ømme Skød, og de skal lære at elske denne velgørende Moder, som de tilforn ikke kendte«.

Og endnu skal jeg anføre en Hymne til Frihedens Pris, han her indfletter: »Ingen Følelse er mere dybt indprentet i Mennesket end Lyst til Frihed. Denne er dets fornemste Lidenskab, ligesom den er Naturens første og ypperligste Gave til den ædleste af sine Skabninger«.

Sjældnen har vistnok baade i Fortid og Nutid en kgl. Kommission givet Udtryk for Harmen over den bestaaende Tilstand og Tilliden til en grundlæggende Forbedring med saa megen Fynd og Varme.

Den 28. April 1788 afgav Kommissionen sin Indstilling, af hvilken Lovstederne ordret optoges i Forordningen af 20. Juni 1788 om Stavnssaandets Løsning.

Nu afslutter Kommissionen sit første Afsnit og optager først atter sit Arbejde efter henved 2 Aars Forløb. Colbjørnsen var imidlertid allerede i 1787 blevet Assessor i Højesteret og i 1788 Generalprokurør og Cancellideputeret; han nedlægger derfor sit Hverv som Sekretær i Kommissionen, og hans Delagtighed i dens senere Arbejde er ikke fremtrædende. Men ogsaa i sin nye Stilling øvede han en gavnlig Indflydelse paa Lovenes Gennemførelse i Praksis, og der frembød sig meget snart en Lejlighed for ham til overfor Offentligheden at optræde som Landbo-lovenes Hævder og Forsvarer. Jeg sigter her til hans Deltagelse i den saakaldte »jydske Proprietærfejde«.

Det er forstaaeligt, at disse Love hos mange af Godsejerne vakte baade Harme og Bekymring. Dels følte man det som en Krænkelse, at deres Rettigheder var saa stærkt beskaarne, og at deres Udøvelse af disse var bleven underkastet en saa ubarmhertig Kritik, og dels ansaa de deres økonomiske Eksistens truet ved de nye Bestemmelser. Da nu Kronprinsen i Sommeren 1790 efter sit Bryllup opholdt sig paa Louisenlund i Slesvig, besluttede en Del jydske Godsejere at benytte denne Lejlighed til at øve et Tryk paa Kronprinsen, og Kammerherrerne *Lüttichau* til Aakær og Dybvad og *Beenfeldt* til Serridslevgaard rejste

til Slesvig og overrakte Kronprinsen paa 103 jyske Godsejere og Proprietærers Vegne et »Tillidsskrift«, hvori der i høje Toner klagedes over de nye Love. Kronprinsen sendte dette »Tillidsskrift« til Kommissionen, der i en af Colbjørnsen forfattet Betænkning imødegik Angrebet paa dens Arbejde. Men da Sagen rygtevis var bleven bekendt over hele Landet og havde vakt Opsigt, og det tilmed i en af de offentlige Tidender var blevet omtalt, at de to Afsendinge af Herskaberne var blevne »naadigst anseet og imodtaget«, erholdt Colbjørnsen Tilladelse til at offentliggøre »Tillidsskriftet« og levere et Modskrift. Dette udkom da i Oktober 1790 under Titlen: »Betragtninger i Anledning af endeel jyske Jorddrotters Klage«, saaledes at Klagen var aftrykt paa den ene Side, Colbjørnsens »Anmærkninger« paa den modstaaende. Det vakte en uhyre Opsigt og kaldte Modstandere og Tilhængere af Reformerne frem paa Arenaen. Af hvad jeg tidligere har omtalt om Colbjørnsens advokatoriske Evner, behøver jeg ikke at sige, at det var glimrende affattet; men nægtes kan det ikke, at han under Forsvaret for Lovene gik over til et meget skarpt og personligt Angreb paa Underskriverne, hvem han endog stillede i Belysning som Maje-stætsforbrydere og Lovkrænkere. Vor store Historieskriver *Edvard Holm*, der har leveret den udførligste Skildring af Colbjørnsens Liv, er ikke fri for at bebrejde ham dette Skrift og kalde hans Adfærd paa visse Punkter i dette for uridderlig. Jeg vover at gøre en anden Betragtning gældende.

Hvor ofte havde man ikke set, at Enevældens Regeringer i Landbosagen havde gjort ét Skridt frem og to tilbage? Heller ikke i dette Tilfælde var Regeringen enig, idet to af Ministrene, *Schack-Rathlou* og *Rosenkrantz*, havde indgivet deres Begæring om Afsked i Anledning af Vedtagelsen i Statsraadet af Stavnsbaandsløsningen. Og kunde man stole paa, at den 22aarige Kronprins vilde vise sig klippefast, naar han paavirkedes yderligere af en privilegeret Stand, der naturlig stod Hoffet nærmest —

maaske ogsaa paavirkedes af sin Svigerfader, Prins *Carl* af Hessen, der almindelig antoges at øve en uheldig Indflydelse paa ham? Reformvennerne har da villet slaa et Slag for at forhindre dette, og Colbjørnsen var Mand for at udføre det. Hvad der opstod af Sensation i denne Sag — falske Underskrifter paa Klagen, Retssager og Stridskrifter —, maa jeg her forbigaa; men vist er det, at Colbjørnsen ved sine »Betragtninger« havde givet Modstanden mod Landboreformerne Naadesstødet.

Idet jeg nu forlader Colbjørnsens Arbejde for Bondefrigørelsen, maa jeg et Øjeblik dvæle ved hans Virksomhed som Generalprokurør. Han øvede som saadan en overordentlig heldig Indflydelse, særlig paa den Del af Lovgivningen, der omfattede Retsplejen; af hans vigtigste Lovarbejder kan nævnes Forordningerne om Fængslernes bedre Indretning, om Oprettelse af Forligskommissioner og om Rettens vedbørnlige og hurtige Pleje. De var alle prægede af Humanitet og Blik for Livets praktiske Sider, hvad hans Erfaring som praktisk Jurist havde aabnet hans Øje for. Flere Gange finder man ogsaa i hans Betænkninger i Landbokommissionen Udtalelser om, at man saa meget som muligt skal undgaa, »at Formaliteter (bag hvilke Uretfærdighed saa ofte lurar) skal gøre det fornødent at bruge Prokuratorer«.

Det af hans Lovarbejder, han selv satte højest, var Reskriptet af 3. December 1790 om Trykkefriheden; det blev modtaget med almindelig Jubel, og fra Udlandet kom der Lovord om, at dette Reskript var den eneste Trykkefrihedslov i Europa. Han stod da som den populære Mand i Landet. Men Folkeyndest er omskiftelig. Den ubeherskede, man kan efter Datidens Forhold næsten sige tøjlesløse Maade, hvorpaa Skribenterne nu drøftede baade indenlandske og udenlandske politiske Spørgsmaal, affødte en Række Pressesager, og de frinsindede Mænd vendte sig nu mod Colbjørnsen, hvem de beskyldte for at have sveget sine fordums liberale An-

skuelser. Navnlig rettede *P. A. Heiberg* voldsomme Angreb imod ham, og i sin Satire »Sproggranskning« sigtede han Colbjørnsen for at have benyttet sin Stilling til at begaa en uretfærdig Handling mod en Nabo, Kromanden i Nærum.

Alle disse Angreb fremkaldte vel Bitterhed og Stædighed i Colbjørnsens Sind, men han vægrede sig dog tappert mod at gøre Forslag om en Indskrænkning i Tfykkefriheden. Der kom Opfordringer nok til ham derom, baade fra konservative Kredse til Regeringen og Henstillinger fra selve Kancelliet, der i den Anledning havde nedsat en Kommission. Først da den russiske Kejser øvede en Pression paa vor Regering, bøjede Colbjørnsen sig og udarbejdede Forordningen af 27. September 1799, der betegnede en betydelig Indskrænkning af Bestemmelserne i Loven af 1790. — Den offentlige Mening betragtede det som en Hævn mod Heiberg fra Colbjørnsens Side, og da Heibergs Domfældelse kom snart efter — Forvisningen fra Kongens Riger og Lande —, lagdes Skylden herfor over paa Colbjørnsen, og han blev i den følgende Tid Genstand for haarde Domme som Reaktionen Mand. I Forholdet til Heiberg har imidlertid *Anders Sandøe Ørsted* senere retfærdiggjort Colbjørnsen.

Men i Længden kunde Almenheden ikke glemme, hvad Samfundet skyldte Colbjørnsen. Efterhaanden kom der Ro over Sindene, og da Colbjørnsen i 1804 var bleven Justitiarius i Højesteret og saaledes kom til at staa fjernere fra Døgnets Strid, vendte Anerkendelsen af hans Fortjenester lidt efter lidt tilbage.

Han døde d. 17. December 1814 i den bekendte Ejendom i Stormgade, der kaldes det Holsteinske Palæ — nuværende Nr. 10, som han selv tidligere havde ejet.

Vi har Beretning om hans sidste Dage i nogle Breve, skrevne fra København til den tidligere Hofmand *Johan Bülow* paa Sanderumgaard. Vi ser heraf, at Kong Frederik besøger ham under Sygelejet og bagefter udtaler til sine Omgivelser: »Han var min sande Ven!« — D. 2. December skrives der: »Geheimekonferensraad Colbjørn-

sen er nu nær ved sit Endeligt. Min Ven var hos ham i Gaar og tog Afsked med ham. I Liv og Død er han den samme. Rolighed og Tilfredshed var malet i hans matte Aasyn, Pulsen var næsten borte. Han talte endnu om Politik og Danmark. Fædrelandets Skæbne er gaaet ham nær til Hjertet. Skemtsomme Indfald og en lille Ed blandede sig dog undertiden i hans Tale. Meget lærerigt er det at se en saadan god og brav Mand dø.« — Og i et Brev af 10. December: »Colbjørnsen er nær ved den ønskede Død. Hvorfor betjente man sig ikke mere, da gode Raad var dyre, af hans lyse Hoved, Erfaring, Indsigter og Patriotisme?»

Man kan nok forestille sig, at tunge Tanker har hvilet paa hans Sind i hans sidste Dage. Saa han tilbage, maatte han savne mange af de Mænd, der stod ved hans Side i hans Manddomstid: Bernstorff død for mange Aar siden, Ludvig Reventlow død, Christian Ditlev Reventlow afskediget og henlevende sine sidste Aar paa de lollandske Godser. Og saa han paa Landets Tilstand, blev det ikke bedre: Hovedstaden falden »for engelske Blus og Brande«, Flaaden ranet, Staten bankerot, hans Fødeland skilt fra hans Fædreland.

Men man siger jo, at visse Folk paa deres Dødsleje faar en profetisk Gave, faar Evne til at se ind i Fremtiden. Har Colbjørnsen haft en saadan, da vil der være kastet Lys ind i Mørket. Han vilde da have set Landbruget, efter nogle trange Aar, undergaa en Udvikling, der stillede det paa en første Plads blandt Landene. Han vilde have set Bonden fri og frels, søgende Kundskaber og Oplysning, styrende sine egne Sager og deltage i Landets Styrelse, ja lige ind i Kongens Raad. Og han vilde have set den Frihedsstøtte, hvortil han selv havde været med at lægge Grundstenen, endnu knejse paa sin gamle Plads som en Mindestøtte, en Æresstøtte ogsaa for ham.

Og det vilde sikkert have mildnet hans sidste Øjeblikke at vide, at ogsaa paa ham skulde det gamle Ord finde Anvendelse:

Retfærdighed frelser fra Døden!